

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

D R A U G A S

Saturday supplement

1989 m. lapkričio mėn. 11 d. / November 11, 1989

Nr. 221(40)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Vardai ir raidės

Neseniai skaitėme Vytauto Ambrazo straipsnį „Ar susigrąžinsime tikruosius vardus?“ *Gimtajame krašte*. Straipsnyje iškeliami įdomūs asmenvardžių rašybos uždaviniai. Su straipsnio mintimis verta susipažinti. „Ilgus dešimtmečius trukę bandymai perdirbti Lietuvos kultūrą pagal sąjunginius standartus, nutraukti jos istorinius ryšius su Europos tradicijomis palietė netgi tokią, rodos, tolimą nuo ideologijos sritį, kaip rašybą. Vos dveji metai, kai Joninės, Vėlinės, Kalėdas ar Velykas oficialiai leista rašyti didžiosiomis raidėmis. Anekdotu virto kitados pagarsėjęs akademiko J. Žiugždos nurodymas, jog rašymą „Pražha“, „humoras“ reikia laikyti buržuaziniu, o „Praga“, „jumoras“ — pažangiu, komunistišku. Tačiau kai kurios praieities nuosėdos ir šandien vis dar grikiši kaip smėlis tarp dantų. Visų pirma tai nuolat tvarkoma ir nesutvarkoma, nuolat vienodinama ir vis įvairuojanti kitų kalbų asmenvardžių rašybą. Iš kur tos nenugalimos kliūtys?“

Ambrazas pažymi, kad iki 1940 metų Lietuvos rūpestį šioje srityje lyg ir nebūta. Knygose, žurnaluose, rimtesniuose laikraščiuose lotyniško pagrindo abėcėlę vartojančių kalbų asmenvardžiai, išskyrus nedaugelį tradicinių išimčių, buvo rašomi autentiškomis formomis — kaip ir visame pasaulyje. Tik tai kitokias rašmenis vartojančių kalbų asmenvardžiai buvo perrašomi lotyniškais rašmenimis, atsižvelgiant į tarimą. „Pervarkyti asmenvardžių rašymą, iš pačių pagrindų imtasi pokario metais. Oficialioji spauda, gaunanti informaciją iš Maskvos, ėmė visus kitų kalbų asmenvardžius perrašinėti tiesiog iš rusiškų formų, keisdama tik slaviskas raides lotyniškoms. Naujesiems spaudos tvarkytojams taip atrodė (kai kam ir dabar atrodo) ne tik lengviau, bet ir „liaudiščiau“, o svarbiausia — atitiko rusų spaudos pavyzdį. Kad toji spauda vartojta visai kitokio tipo rašmenis, niekas galvos nesuko. Vardų perdirbinėjimas pagal rusišką pavyzdį iš spaudos buvo perkeltas į literatūrą, netgi moksline, ir greitai tapo kone visuotinis.“ Ambrazas nurodo, kad naujoji tvarka leido atsiriboti nuo tiesioginės informacijos iš užsienio šaltinių, ir gal net buvo tikėtasi, kad kitų šalių autorių ir visuomenės veikėjų vardai pasidarys nebeatpažį-

tami. (Tiesa, prie ko toks pavardžių kraipymas priveda, galime šiandien pamatyti, jei svečiai iš Lietuvos parodo sovietinį užsienio pasą, kur piliečio pavardė rašoma kiriliciškai, o paskui transliuojama iš kirilikos formos, naudojant kažkokią prancūzišką sistemą. Rezultatas tiesiog pasibaisėtinas: pavyzdžiui, tokia lietuviška pavardė kaip Kubilius tampa Koubihlyus.)

„Prieštarauti naujai madai ne vienam iš pasilikusiųjų (kalbininkų) gal atrodė tolygu kaip išsirašyti kelialapį prie Laptevų jūros. Tuo pačiu keliu dar anksčiau pasuko latviai, kurių rašybą ir šiaip labiau skyrėsi nuo kitų Europos kalbų. O estai atsilaukė. Jiems pavyko ne tik išsaugoti Kalbos draugiją, bet ir įtikinti savo spaudos tvarkytojus, kad lotynišką rašmenį skirtumas nuo slavų yra reikšmingas. Estai iki šiol rašo svetimus asmenvardžius taip pat, kaip ir visos kitos lotyniško pagrindo rašmenis vartojančios tautos.“

Ambrazas pabrėžia, kad perdirbtos pavardės yra visais atžvilgiais netikros ir todėl netinka nei moksliniam, nei kultūriniam, nei kitokiam bendravimui. „Jomis pravedžiuojamų asmenų paprasčiausiai neįmanoma atpažinti. Pavyzdžiui, kas įspės perdirbtu Kelerio asmenvardžiu pavadinto vokiečio tikrąją pavardę: Keller, Keler, Koeller, Koehler, Kehler, Coeler, Coeller, Coehler ar dar kitokią?“

Jau 1961 m. prie Lietuvos Mokslo Akademijos buvo sudaryta J. Žiugždos vadovaujama Lietuvių kalbos komisija. Jai buvo pavesta suvienodinti kitų kalbų tikrinių vardų perdirbinėjimą. Posėdžiavo 13 kartų, bet uždavinio taip ir neišsprendė. 1977 m. atnaujintai komisijai ėmė vadovauti K. Korsakas. Šį kartą kalbininkai jau aiškiai pareiškė, kad pavardžių perdirbinėjimo pagal apytikrą tarimą iš viso neįmanoma suvienodinti ir reikia grįžti prie jų tikrųjų, t. y. originalių formų. „Pagaliau prieita prie kompromiso: leisti spaudai ir populiariai literatūrai toliau perdirbinėti kitataučių pavardes, o moksline, informacinėje, specialioje literatūroje jas rašyti originalia rašyba. Nors prieš tą nutarimą balsavo tik vienas komisijos narys (Genrikas Zimanas), to ir vieno užtekto.“ 1984 m. dar sykį atnaujinta Lietuvių kalbos komisija — šiųkart vadovaujama J.

Pasauležiūros Vytauto Didžiojo universitete

KĘSTUTIS SKRUPSKELIS

Kokiomis sąlygomis sutiktumėme reabilituoti Lietuvos komunistų partiją? Išmokyti žiūrėti į ją ne kaip į priešą, bet kaip į Lietuvos atstatymo bendražygį? Šiuo metu, vykstant pertvarkai ir ten, ir čia, tai gal bus pats jautriausias vidinės Lietuvos politikos klausimas. Ligi šiol, visai teisėtai, mūsų santykius su partija apsprendė jėga ir apgaulė. Partija buvo visagali ir savo jėga piktnaudžiavo, griaudama, kas mums yra brangu. O žmogžudžio, plėšiko užpulta beginklė auka tegalėjo gintis suktumu, gudrybėmis. Pogrindininko pirmoji dorybė yra sugebėjimas įtikinčiai veidmainiauti, priešą įtikinti, kad jis jo draugas. Ilgainiui, kai bus atskleistos visos detalės Lietuvos pogrindžio veiklos, tikriausiai susilauksime daug gražaus juoko. Džiaugsimės pogrindininkų gudragalviavimu, gebėjimu priešą apgauti, jų išradingumu, dieną iš dienos priešą klaidinant. Džiaugsimės sužinoję, kad mūsų vyskupai bei kunigai buvo igudę kontrabandininkai, tai yra, pagal žodyne duotą aptarimą, „užmaskuoti, pridengti sleidėjai neleistinų pažiūrų, minčių.“

O kas dabar bus? Turime rimtai žiūrėti į Lietuvoje sleidžiamą mintį, kad komunistų partijai priklausys lemiamas vaidmuo. Kada jaunimą ragina stoti į partiją, tuo siekiant ją galutinai perimti į lietuviškas rankas ir užtikrinti, kad ji tikrai tarnautų Lietuvai, reikia pergaltoti mūsų esigalėjusius partijos vertinimus. Netrukus įvyks Lietuvos komunistų suvažiavimas, labai svarbus tolimesnėje įvykių raidoje. Gal per drąsų ir per anksti šiuo metu apgailestauti,

* Paskaita, skaityta Ateities studijinio savaitgalio programoje 1989 m. spalio mėn. 28 d. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

Palionio. Komisijos nutarimu asmenvardžių rašymas originalo kalba pagaliau buvo įteisintas moksliniuose, reklaminiuose, informaciniuose ir specialiuose leidiniuose. 1985 m. kalbininkai pakeičė pavadinimus visur rašyti originalo rašyba. Nutarimas užkliuvo P. Griškevičiui ir vėl nutruko komisijos veikla. Tik 1988 m. gale komisija vėl nutarė visus pavadinimus pateikti originalo rašyba, o 1989 m. pradžioje nutarė vartoti ir jų autentiškas santrumpas (BBC, UNESCO). Vytautas Ambrazas straipsnį baigia: „Atėjo laikas užversti tą visiems įkyrėjusią, skersai išilgai primargintą asmenvardžių perrašos bylą.“

Visos šitos Vytauto Ambrazo

kad partijos suvažiavime katalikams nebus atstovaujama, bet iš tiesų ar nebūtų gerai, kad katalikai galėtų partijos programą įtaigauti?

Ir todėl grįžtu prie pirmojo klausimo: kokiomis sąlygomis sutiktumėme partiją reabilituoti? Reabilitacijos aktas ženklintų naują mūsų tarpusavio grumties tarpą. Katalikų ir komunistų kova tęstųsi toliau, bet ji būtų idejinė kova demokratinės sistemos rėmuose. Svarbu įsidėmėti, kad kalba eina ne apie tolimą ateitį, bet apie klausimus, dėl kurių artėjančiame partijos suvažiavime vyks sunkios kovos. Esu girdėjęs pranašavimą, kad po šio suvažiavimo Lietuvoje veiks dvi komunistų partijos: viena gera, antra bloga. Trumpai išvardinsiu kelias pagrindines reabilitacijos sąlygas.

Visų pirma Lietuvos komunistų partija turėtų tapti savarankiška, negalėtų išlikti bendros sovietinės komunistų partijos padalinio. Savo idėjomis vienas mūsų partijos sparnas jau ir dabar nuo Maskvos mažai priklauso. Bet dar neišku, ar jam pavyks tokią padėtį įstatymais įtvirtinti ir visą partiją pakreipti sava linkme. Ši sąlyga grindžiama dėsniu, kad nepriklausomų valstybių partijos negali būti kitų valstybių politiniams vienetams pavaldžios.

Antroji sąlyga turbūt sunkiau patenkinama. Partija turi persitvarkyti taip, kad galėtų veikti demokratinės valstybės rėmuose, atsakydama konstituciniu būdu į teikiamą specialaus statuso. Ne čia vieta šią sąlygą išryškinti visomis detalėmis. Ji iš tiesų apima labai daug. Partija turėtų įrodyti savo ryžtą, rinkimus pralaimėjus, iš valdžios pasitraukti. (Nežiūrint triuškinančio pralaimėjimo Lenkijoje, ten ji

nušviestos istorijos, kaip Didysis brolis siekė net mūsų rašybą palenkinti savo kėslams, perspektyvoje kyla klausimas ir mums išvijoje. Ar mes iš tikrųjų pasitarnavome lietuvių kultūros pasaulinei plėtojei, kai per pastarąjį dešimtmetį pasinėšėme akiai mėgdžioti, kaip pasirodo, prievartinė svetimžodžių rašybos praktika Lietuvoje, „lietuvindami“ asmenvardžius ir vietovardžius (iš blogai suprasto patriotizmo — norėjome taip daryti, kaip Lietuvoje, ir dar blogesnes savo pačių meiles lietuvių kalbai suvokties — ką gi iš tikro galėjo turėti bendro svetimvardžių, o ypač vietovardžių maitojimas rusiškoju pavyzdžiu su mūsų kalbos išvijoje gyvastimi, ne bent klaidinti mus pačius, o dar labiau iš Lietuvos pas mus atvykstančius, kuriems galimybė orientuotis užsienio kraštų istorijoje ir geografinėje tokiu būdu buvo suvaržyta). Tikėkimės, kad dabar ir mes pradėsime sekti, Vytauto Ambrazo žodžiais, „pažangios“ Lietuvos spaudos (*Respublika, Gimtasis kraštas*) praktika, kuri svetimvardžius rašo originalia forma, ir tai galėsime daryti ramia sąžine.

(a.a. II.)

Dr. Kęstutis Skrupskelis, University of South Carolina filosofijos profesorius, skaito pirmąją paskaitą Ateities studijinio savaitgalio programoje 1989 m. spalio mėn. 28 d. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

Jono Kuprio nuotrauka

pasitraukė tik iš dalies.) Partija turėtų atsakyti mėginimų slapta kontroliuoti kitas grupes. Jos programos turėtų būti viešai skelbiamos, be slapto paragrafų bei vidinių rezervacijų.

Aišku, kad taip pertvarkyta partija toliau skelbtų socialistines ekonomines programas, toliau remtųsi marksistine pasaulėžiūra. Mūsų akimis žiūrint, tokios idėjos būtų nevykusios, gal net pražūtingos. Būtų mūsų pareiga mėginti įtikinti žmones, kad tiesa mūsų pusėje. Bet tokiose varžybose, partija negrąžintų policiją, o mes savo ruožtu atsiskaitumėme pogrindžio priemonių. Jeigu partija siūlytų demokratinės varžybas, nematau rimto pagrindo, kuris leistų mums tokių varžybų atsiskyti. Partijos reabilitacija reikštų mūsų nusistatymą varžytis demokratijose leistomis priemonėmis.

Besikeičiant komunistų partijos vaidmeniui, atitinkamai turėtų keistis ir Katalikų Bažnyčios vaidmuo. Visai teisėtai ligi šiol Bažnyčia buvo pogrindžio Bažnyčia. Visai teisėtai jos veikla vertinome pogrindžio veiklos matais. Katalikų Bažnyčia buvo pagrindinė Lietuvos interesus bei demokratines vertybes ginanti institucija. Negalime pamiršti, kad per pastaruosius kelis dešimtmečius tie, kurie sėdėjo la geriuose, kuriuos saugamas gaudė bei persekiojo daugiausia buvo katalikai. Šitokiose sąlygose leistina primiršti visus katalikų tarpe randamus skirtumus, leistina atsakyti ir kritiškesnio žvilgsnio į save pačius, visas savo pastangas palenkiant vienam tikslui — pagrindinių religinių bei tautinių vertybių išlaikymui. Tačiau, besikeičiant Katalikų Bažnyčios vaidmeniui, turime vėl išmokyti jos veiklą, bei aplamai katalikų, vertinti normaliai. Nes iš tiesų katalikai neišsiskiria iš kitų grupuočių: pas mus, kaip ir

visur, yra ir gudrių žmonių, ir žioplių, ir mūsiškiai kartais padaro gerai, o kartais blogai, ir mūsų tarpe yra svarbių nuomonių skirtumų. Kai pranyks paprasto išlikimo būtinybė, šie skirtumai išryškės ir pradės stipriai traukti mūsų pačių dėmesį.

Bažnyčia turės pradėti normalų gyvenimą pluralistinėje visuomenėje. Tokia visuomenė Lietuvoje jau vystosi. Visi tai pastebime. Tai pastebi ir Algirdas Brazauskas, dabartinis mūsų partijos pirmasis sekretorius.

Mes iš tiesų gyvename realaus politinio pluralizmo sąlygomis. Vyrauja ne tik nuomonių įvairovė, bet ir aktyviai kuriamos įvairios politinės platformos, atkuriamos ir steigiamos naujos partijos ir tt. Žmonės nori kuo greičiau išsakyti tai, kas per ilgus stalinizmo ir sąstingio metus susikaupė jų širdyse. Mes pritariame šioms jų norams.

Katalikų Bažnyčiai taip pat reikės išmokyti gyventi ir veikti naujose sąlygose, pluralistinėje visuomenėje, kurioje katalikai sudarys tikrai mažumą. Aplamai Bažnyčioje demokratinio darbo tradicijos dar yra silpnos. Ne visur Bažnyčia yra atsakiusi iš senų laikų užsilikusių privilegijų; vis dar ryškus polinkis, nuomonių skirtumus lyginant, vartoti bažnytinę discipliną. Lenkų lietuvių Bažnyčios vystėsi panašiomis sąlygomis ir todėl turėtų būti panašios. O dabartinis popiežius yra ne kartą kitaminčius sudraudes.

Nemanau, kad būtų gerai, jeigu Lietuvoje Bažnyčia įstatymų forma mėgintų visiems primesti specifiskai katalikiškos moralės reikalavimus. Kai kas katalikiškoje moralėje yra universalios, kai kas labai specifiskos. Turiu omenyje kai kurias plonybes, skiriančias leistas nuo neleistinų lytinio santykiavimo formų.

Dar pražūtingesni būtų bandymai suvaržyti katalikų, tiek

pasaulečių, tiek kunigų, kultūrinę veiklą. Neseniai buvo mėginta iš kai kurių katalikiškuose universitetuose dėstančiųjų reikalauti ištikimybės priesaikos. Panašūs reikalavimai tiktai katalikus kompromituotų, užkirstų jiems galimybę pilnai dalyvauti krašto kultūriname bei politiniame darbe.

Tokiais pavyzdžiais noriu išryškinti mintį, kad ne visus katalikų veiksmus galime priimti be kritikos. Ateities idėjinės kovose negalės visi katalikai išsiričiuoti vienoje pusėje. Bažnyčiai gyvuojant normaliose sąlygose, kuriose Bažnyčios veiksmas ture susilaukti stiprios opozicijos ir pačių katalikų tarpo.

Ką šie samprotavimai turi bendro su Kauno universitetu, šios paskaitos tema „Pasauležiūros Vytauto Didžiojo universitete“? Ne vienas turbūt rūpinas: ar paklydote, ar ne į tą šalį pakliuvote. Bandysiu šias abejones išsklaidyti.

Universitetų atsiradimas bei reformos dažnai liudija plačius visuomeninius pasikeitimus, o universitetų teisingas suorganizavimas visuomeninius procesus kreipia į geresnę pusę. Iš dalies Kauno universiteto atstatymą iššaukė labai smulkūs asmeniškai rūpestiniai: Kaunas jaučiasi nukriaustas, nori susilyginti su Vilniumi. (Vienas vilnietis šypodamas pastebėjo, kad štai turime du pasaulio lietuvių kultūros centrus, vieną Chicagoje, kitą Kaune.) Bet smulkūs asmeniškumai šiuo atveju slepia daug gilesnės priežastis. Universiteto atkūrimą lėmė gilesni veiksniai: vyrauja užgnaužtos kartos noras tirti savo savarankišką žodį ir troškimas kuo platesnio kelio į Vakarus. Kauno konferencijos eigoje beveik kiekvienas kalbėtojas žodžiais išreiškė antrąjį troškimą: lietuviai nori vėl grįžti į Vakarus pasaulį. Pirmasis veiksnys, nors žodžiais neišreiškiamas, yra akivaizdus, nes viskas daroma su dideliu ryžtu, energija, skubant kuo greičiau įgyvendinti daug metų slopinamus planus. Panašūs veiksniai iššaukė ir patį Sąjūdį. Lietuvos kulturalinė padėtis lyginant su Amerikos, civiliniam karui pasibaigus. Ir tada kilo gyvas reikalas reformuoti senąsias Amerikos aukštąsias mokyklas bei steigti naujas. Universitetinė išsilavinimą valdė protestantų Bažnyčios, reikalaujamos, kad universitetai gintų religiją ir ugdytų dorovę. 1879 metais, pavyzdžiui, Yale universiteto prezidentas, protestantų pastorius, vienas iš pagrindinių to meto Amerikos filosofų, uždraudė klasesse vartoti evolucionisto Spencer'o veiklą, tariai tai todėl, kad veikale kritiškai vertinamos religijos (sociologiniu požiūriu). Tokios mokyklos ugdė pastorius, advokatus, daktarus. Kai po civilinio karo Amerikos pramonė ir kultūra aplamai pradėjo reikalauti įvairiausio išsilavinimo žmonių, egzistuojančios mokyklos tokių reikalavimų patenkinti nesugebėjo. Amerikos inteligentija, jau gerokai supasaulėjusi, bet dar gana religinga, pradėjo reikalauti reformų ir taip atsirado dabartinė Amerikos universitetų sistema, kuri mus pačius į Amerikos gyvenimą (Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Lietuva grįžta prie teisingos svetimžodžių rašybos • Pasauležiūros Vytauto Didžiojo universitete • Juliaus Kelerio skiltis • Pokalbis su rašytoju Romualdu Lankausku • Editos Nazaraitės nauji eilėraščiai • Pianistas Robertas Mockus • Kultūriniai įspūdžiai iš Lietuvos (2) • Solistė Dalia Eidukaitė-Fanelli

Pasauležiūros Vytauto Didžiojo universitete

(Atkelta iš 1 psl.)

įvedė, kuri ne vienam teikia kasdieninę duoną. Jeigu universitetai tuo metu nebūtų buvę reformuoti, Amerika nebūtų suklestėjusi. Nebūtų buvę tinkamai paruošę žmonijai.

Amerikos universitetų reformatoriai keitė studijų programas, universitetų struktūrą, steigė naujo tipo universitetus ir reikalavo akademinės laisvės. Cituoju Harvard'o prezidento, Charles William Eliot'o inauguracinės kalbos žodžius (1869), liečiančius filosofijos dėstymą, bet pabrėžiančius vieną akademinės laisvės aspektą – studentų teisę su profesoriais nesutikti:

Filosofiniai dalykai niekada negali būti dėstomi lyg ir su autoritetu... Gal vienuose seminaruose leistina, kad mokytojai autoritetingai reikalauja, jog studentai vien tik išmokyti jų skelbiamas tiesas. Universitetuose tai viešose mokyklose tai nėra leistina.¹

Universitetų reformatoriai suprato, kad universitetuose turės bendradarbiauti įvairiausių pasauležiūrų atstovai. Pats nuomonių įvairumas, jų tarpusavio varžybos tapo svarbia auklėjimo priemone.

Kauno universiteto atkūrėjai taip pat suprato akademinės laisvės reikšmę, ją užtikrindami tiek studentams, tiek profesoriams. Man buvo truputį nuostabu, kad konferencijos metu niekas akademinės laisvės minčiai nesipriešino, niekas neatstojė ginti „tiesos“ teisių. Salėje turėjo būti senu patiečių, kurie suprato, kad tokia rezoliucija sugriaua partijos tiesos monopolį. Jeigu tokių ten buvo, jie tylėjo. Kauno atveju akademinės laisvės rezoliucija kol kas išreiškia tik gerus norus. Amerikiečiai ta laisvę įtvirtina aibės taisyklių ir taisyklių deka. Nebuvo apsieita ir be aukų. Ar Kaune pavyks laisvę realizuoti, tai jau kitas klausimas.

Bet grįžime prie šios paskaitos pradžios. Tenai vartojau reabilitacijos terminą, žinodamas, kad jis nėra visiškai tikslus. Reabilitacija tai vienkartinis veiksmas. Išduodamas dokumentas: štai Jurgis, Petro sūnus, „grubų socialistinio teisingumo pažeidimų metais“ sunaikintas, nors nekaltas. Ir reikalingas baigtas. Mūsų santykiai su komunistais nesudauja laisvę tvarkomi, nes su jais turėsime dar daug metų diena iš dienos santykiuoti. Tai ne vien mūsų, bet ir ateities kartų problema. Ir čia vėl iškyla Kauno universitetas. Platus, humanitarinis mokslais paremtas išsilavinimas skatina toleranciją, moko kaip su kitaip galvojančiais sveikai santykiuoti, net ir varžybų aikštėje. Labai galimas daiktas, kad Lietuvos politinis likimas priklausys nuo jos universitetų, nuo jų sugebėjimų studentų tarpe ir visoje visuomenėje ugdyti pakantus dvasias. Norim ar nenorim, ateities Lietuvoje vyraus pasauležiūrinis pluralizmas. Aštrios tarpusavio kovos teatė visiems pražūti.

Turbūt tiek katalikai, tiek komunistai liks mažumomis. Vyraus sekuliarinė, nei vienai, nei kitai pusei stipriai neužsiangausi, inteligentija. Ar jie vienaip, ar kitaip būtų nusistatę religijos ar marksizmo atžvilgiais, šios inteligentijos atstovų pasauležiūra apspres Vakaruose vyraujančią sekuliarinę kultūrą. Tokia inteligentija yra Sąjūdžio pagrindinė atrama. Šioje padėtyje, jiems esant mažumomis, nei stipriai užsiangausi katalikai, nei komunistai neturės jėgų Lietuvai vadovauti. Tačiau tikriausiai būtų užtektinai stiprūs Lietuvai sugriauti. Pilnumo dėlei galima pažymėti, kad ir ši inteligentija turi savo pasauležiūrą (būtu tiksliau vartoti daugiskaitą). Jau pats atsakymas pasauležiūrinė bendruomenė stipriai užsi-

angažuoti yra išraiška tam tikros pasauležiūros, atsiradusios Vakaruose tam tikru laiku. Tačiau nėra čia vieno aiškaus vardo, ir tų pasauležiūrų pagrindiniai bruožai nėra aiškiai nustatyti. Taip pat galima pridėti, kad bendri kataliko ar komunisto vardai iš tiesų dengia didelių pasauležiūrinių skirtumų.

Iš to, kas pasakyta, persiisi išvada, kad tolerancijos klausimas yra labai reikšmingas tiek Lietuvos politiniame gyvenime, tiek kultūriniame. O pagrindinis tolerancijos ugdymo yra teisingai sutvarkytas švietimas, nes tolerancija yra ne tiek ištikinimų, kiek charakterio dalykas.

Švietimas ir tolerancija Vakarų galvose glaudžiai jungiami. Tolerancijos stoka siejama su tamsumu, siaurumu, prietarais, ir tik švietimas gali netolerancijos ydą pašalinti. Tolerancijos kaip moralinės vertybės pabrėžimas Vakaruose sutampa su senųjų skeptikų galvosenos atgaivinimu. Tai labai akivaizdu filosofo David Hume'o raštuose. Cituoju:

Žmonių dauguma yra natūraliai linkus tverti ir dogmatiškai laikytis savo ištikinimų, ir kol jie temato tik vieną reikalą puse ir neįsivaizduoja jokių priešingų argumentų, jie yra linkę staigiai ir neapgalvotai priimti principus, kurie jiems yra patraukūs, ir linkę be atlaidumo žiūrėti į tuos, kurių ištikinimai skirtingi... Bet jeigu tokie dogmatiškai protuotojai nuspręstų, koks tikrai silpnas yra žmogaus protas, net ir labiausiai išbultintas ir tikslus bei atsargus savo apskaičiavimuose, visai natūraliai tokie samprotavimai jiems įkveptų kuklumo ir atsargumo. Jie išmokyti mažiau vertinti save ir silpnintų jų priešiška nusistatymą kitių galvojančių atžvilgiu. Berašiai turėtų pagalvoti apie didelio išsilavinimo asmenis, kurie, nežinint didelio mokslo ir galvavimo, vis tiek savo sprendimuose yra atsargūs.²

Šioje Hume'o analizėje randame du tvirtinimus. Jo nuomone, giliau išsilavinęs žmogus sugebės prie reikalo prieti iš įvairių pusių. Jis supranta „priešingų argumentus“ ir sugebės suvokti jų stiprumą. Antra, jis tvirtina, kad švietimo deka žmonas supranta, kiek menkos yra žmogaus proto galios, kiek mažai yra žinoma su pilnu tikrumu. Hume'as tvirtina, kad nedidelis lašelis skepticizmo, atkreipto prieš patį save, daug praverstų gydančią puikybės ligą, kuri, jo nuomone, yra pasauležiūrinės neapykantos pagrindinė versmė.

Pirmasis Hume'o tvirtinimas kreipia dėmesį į išsilavinimą aplamai. Visi mokslai gali mus mokyti „priešingus argumentus“ suprasti. Antrasis tvirtinimas kreipia ypatingą dėmesį filosofijai išsilavinimą, nes filosofinės pažinimo teorijos uždavinys yra nubraižyti žmogaus pažinimo ribas.

Priėmę Hume'o analizę, toleranciją ugdytumėme švietimu, kreipdami ypatingą dėmesį į filosofiją.

Pirmaisiais Nepriklausomybės metais, besikuriant Lietuvos universitetui Kaune, Stasys Šalkauskis daug dėmesio skyrė filosofijos ir pasauležiūros santykiavimo klausimui. „Pasauležiūra ir filosofija, – štai du dalykai, kuriuos negali būti abejingų tikriems inteligentams, lietuviškai tartant, protininkams.“³ Apžvelgęs Lietuvos kultūrinę padėtį, jis tvirtino, kad „filosofija gali ir privalo pagaminti tautinei mūsų kultūrai plačios sintezės ideologiją.“⁴ Reikšminga, kad šitų svarstymų metu, nors ir nekeldamas tolerancijos klausimo, Šalkauskis pabrėžė proto ribotumą. Pasauležiūrose, jis teigė, yra ir nuomonės, ir ištikinimai, ir ištikinimai. Nuomonės yra, kada dar svyruojama; ištikinimai – kada, stokojant tvirtų įrodymų, tikėjimas remiasi ar laisvu valios apsisprendimu, ar autoritetu; ištikinimai, kai protas yra priverstas „dalykų aiškumui“ paklusti. Šalkauskis teigia:

Žmogus aiškiai klystų arba save ir kitus apgaudintų, teigdamas, jog jo pasauležiūroje nesama ištikinimų, o tesama vien ištikinimų. Subjektyvė ištikinimų neįsivengiamumo priežastis yra žmogui negalėjimas visur ištikinti, kadangi jo pažinimas, kaip netobulas, turi faktinių ribų.⁵

Gaila, kad Šalkauskis nenurėdė, kur maždaug tos ribos būtų. Aplamai jis pabrėžė pasauležiūrų moksliskumą ir tikėję, kad filosofija gali sukurti mokslinę pasauležiūrą. Atrodytų, kad giliau išdirbtose pasauležiūrose turėtų vyrauti ištikinimai.

Mano akimis žiūrint, Šalkauskio priėjimas yra per daug intelektualistinis. Jam pasauležiūra susideda iš žinomų tiesų. Bet iš tikrųjų pažinimo aspektas pasauležiūrose nėra pats pagrindinis; daug svarbiau yra vertybių pasirinkimas. Pasauležiūra nurodo, kuris iš daugelio gėrių yra žmogaus pastangų vertiausias, o gėrio pasirinkimas yra, iš dalies, skonio dalykas. Man štai šis gėris yra brangiausias, o ne kuris kitas. Kitas žmogus rinksis kitaip. Net ir toje pačioje katalikybės pastebima, kad vieni visuomeniniai renka asketinį gyvenimą, o kiti pasieksta visuomeniniuose rūpestiuose. Jie skiriasi ne savo pažinimu, bet savo vertybėmis. Asmens pasauležiūra išreiškia jo apsisprendimą pagrindinių vertybių atžvilgiu, o vertybių vertinimo vien tik argumentais nustatyti negalima. Lemiamą vaidmenį turi vaidinti vertintojo valia. Šalkauskio terminais kalbant, pasauležiūrose ištikinimų yra nedaug, o net ir esančiųjų

Dr. Dalia Katiliūtė-Boydston, Xavier College Chicagoje psichologijos profesore kalba po Kęstučio Skrupskelio paskaitos, kaip jos komentatorė, Ateities studijinio savaitgalio metu, 1989 m. spalio 28 d., Čiurlionio galerijoje. Jaunimo centre Chicagoje.

Jono Kuprio nuotrauka

dažniausiai nepakanka apsispręsti vienaip ar kitaip. Jau vien šis vertinimo aspektas užkerta kelią Šalkauskiškai mokslinei pasauležiūrai. O jei prie to dar prijungime Hume'o skepticizmą, pasidarys aišku, kad Šalkauskio projektas yra neįmanomas.

Teisingai Šalkauskis pabrėžia, kad filosofija yra pasauležiūrų mokslas. Teisingai jisai tvirtina, kad tik filosofijos deka išvystyta pasauležiūra gali būti sąmoningai tikima. Sujinku, kad sąmoningumo momentas yra labai svarbus: žmogaus pasauležiūra turi būti apgalvota, sąmoningai pasirinkta. Nevykusi pasauležiūra, kurios laikomasi vien tik iš įpratimo. Tačiau pasauležiūrų filosofinė analizė jų nepakelia ligi mokslo lygio. Priešingai, filosofinė analizė parodo, kiek iš tikro žmogaus pasauležiūra priklauso nuo jo skonio.

Tiek katalikų, tiek marksistų filosofijose dogmatiška pažinimo teorija dar tvirtai laikosi: abi pusės tvirtina, kad žmogus sugeba betarpiškai tikrovę pažinti tokią, kokia ji yra. Kritikuodamas Šalkauskį, remiausi kritinė – vartoju Kantto terminą – pažinimo teorija. Leninas, pavyzdžiui, yra ryškus dogmatinio ir naivaus realizmo atstovas, visiškai ištikinęs, kad jisai žino objektyvią tiesą. Laikantis šitokios pažinimo teorijos, kitaip galvojančius tegalima laikyti arba nedorėliais, arba žioplais. Nedorėlis būtų tas,

kuris tiesą pažįsta, bet vis tiek jos nesugeba išpažinti; žiopl's – tas, kuris tiesos pažint' viso nesugeba. Ir viena, ir kita tipa yra sunku vertinti su tolerancija. Todėl dažnai atsiranda inkvizitorinė dvasija: iš geros širdies priešas naikinamas. Nepavykus išsiaiškinimams, siekiama smurtu priešui parodyti tikrą kelią. Laikas stabtelėti ir apibendrinti tai, kas ligi šiol pasakyta. Norėjau pabrėžti tris tvirtinimus. Pirma, kad tolerancijos klausimas nepriklauso vien tik tiktai bendrai moralei, bet yra labai aktualus šių dienų politikos klausimas. Antra, teisingai tvarkomi universitetai yra pagrindinė tolerancijos įgyvendinimo priemonė. Ir trečia – istorinė tezė – kad Vakarų pasaulyje tolerancijos idėja kelią ruošė kritiškos, antidogmatiškos pažinimo teorijos.

Sunki mūsų netolima praeitis. Iš savo pusės komunistai dar toli gražu nėra viską padarę, kas mus igitintų šią praeitį pilniau suprasti ir teisingiau įvertinti. Iš kitos pusės, nors ir juokinga Smetonos laikais sušaudytus komunistus lyginti su komunistiniu terorizmu, mums verta išdėmėti, kad ir partija yra kultivavusi kankinių kultą, save vertindama, nes ištverė, nežūrint žiaurių represijų.

Universitetinis švietimas turėtų šias praeities žaizdas gydyti bei ateities kovas švelninti. Lietuvos ateitis priklausys nuo to, kiek universitetai sugebės išauklėti demokratiniame gyvenime pasiruošusius piliečius. Idealiai kalbant, tai būtų platus išsilavinimo žmonės, sugeba save ir savo bendraminčius vertinti kritiškai, o kitaip galvojančius vertinti atlaidžiai.

Kokios sektų praktiškos išvados?

Būtina vengti pasauležiūrų izoliacijos. Šiuo metu Lietuvoje svarstoma, ar verta atgaivinti Nepriklausomybės laikų teologijos – filosofijos fakultetą. Aš manau, kad tokie planai nėra remtini. Iš vienos pusės, mums trūksta žmonių (nepažįstu nė vieno su filosofiniu išsilavinimu, kuris sugebėtų katalikišką filosofiją dėstyti). Iš kitos pusės – laikau šį argumentą svarbesniu – nebūtų tikslu katalikus tokia me fakultete izoliuoti. Nebūtų sveika programa, kuri skatintų katalikus studentus bendrauti tik su savaisiais ir klausytis vien tik katalikiškos pasauležiūros persunktų paskaitų. Vytautas Kavolis perdėjo, senąjį teologijos filosofijos fakultetą vadindamas

Julius Kelvas Kalba ir tremtis

Vienas vokiečių poetas yra sakęs, kad kalbos gėlmėje galima užtikti visas tautos savybes. Tik kas toji kalbos gėlmė – graži metafora, lakus poetizmas, neparemtas tikslesne definicija, ar tragiškas įžvalgos judesys, leidžiantis atverti nuo paviršutiniško žvilgsnio kruopščiai paslėptas vidines kalbos esmes? Kalba ne feniksas, ji neprisikelia, neatgyja, jei tauta, kurios lūpomis jinai srovėno, yra amžinai užgesusi. Kalba paliudija tautą, kaip du vandens lašai liudija viens kitam savo esatį – tobulą ar skurdžią (pavyzdžiui toli ieškoti nereikia – prisiminkime aštuonioliktąjį – tamsiausią lietuvių kalbai ir tautai amžių, totalinį tautos ir kalbos niekinimą, lenkinimą, vokietinimą). Kalba yra tas skiriamasis ženklas – ar tauta dar kvėpuoja laisvu, pilnu kvėpavimu, ar jau pamažėle eina į pražūtį, netekdama natūralios kalbinės aplinkos.

Tremties kalba – skausminga metafora, kurioje dar švyti viltis, bet nemažiau akivaizdi ir rezignacija, nes kalba iš esmės yra fenomenas, priešingas tremčiai, kaip naktis priešinga dienai, o tikėjimas priešingas neigimui. Dar pora kartų išaugus tremtyje – ir lietuvių kalba geriausiai atveju teliks egzotišku reliktu palikuonių lūpose išdidžioje Amerikos žemėje. Jie nemus esmės patyrę lietuvių tautos dvasios gėlmį, nebus gyvenę nei gimtąjį aplinkoj, apie kurią taip gražiai bylojo Leonardas Andriekus: „Užmaršties tamsa ne užlengė tų šventenybių (tautosakos, tautodailės – J.K.) nė išvieio kelionėje. Lyg nuolat niam regėjime, išsilaukė medžiuo-

se parimę rūpintojėliai, prie kelių sopulingosios motinos koplytelėse, prie upokšnių šventieji jona nepomukai... O tie kryžiai kryžiai pakelėse, ant kalnelių, kiemuose, kapinėse! Kokia jų didybė, puošnumas, gaudulys, ypač kai pasviravo, nuo senatvės patrėšė! Visa tą sudvasintą tikrovę anuo met jaudindavo darbininkų dainavimai, piemenėlių raliavimai, paukščių chorai, žiedų kvapai, ežerų bei upių veidrodžiai, spindį saulėje“ (Leonardas Andriekus, *Atmink mane, rūpintojėli, Brooklyn, New York, 1985, p. 2*).

Pasvirę nuo senatvės, sutrėšę kryžiai jaunajai kartai tėra tik egzotika, daugiu daugiausia tėvų, senelių ar prosenių žemės atributas, neužgaunantis, nepaliečiantis jų gilesnį jutimą. Simptomiska tuo požiūriu dar viena Leonardo Andriekaus mintis: „1937 m., pervažiuojant Vokietijos sieną, itin slėgė liūdesys, kad palieki mistiškiausią žemę pasaulyje“ (ten pat, p. 8). Turbūt todėl tas tragiškasis gyvenimo jausmo išgyvenimas ir „mistiškiausios žemės pasaulyje“ jutimas lėmė, kad išveivijoje sukurta tiek reikšmingos poezijos, be kurios pokarinis lietuvių poezijos horizontas būtų tiesiog neįmanomas. Ši kalba yra sklinda tremties, tačiau ji atmuša Lietuvos šviesą, o ne Amerikos dangoraižį tvieskai, kas labai ryškų jaunosios kartos kūryboje. Natūralu: jaunoji karta – jau daugiau amerikiečiai negu lietuviai. Tačiau kalba dar gyvuoja poezijos, dramaturgijos, prozos žodyje ir toji gyvybė dar kupina pirmųjų jėgų liekanų ir skausmingos suvokties – jei išliksime, išliksime žodyje.

savotišką „indėnų rezervatų.“ Tačiau naujai atkurtas fakultetas lengvai „rezervatų“ galėtų tapti Vienas žinomas to fakulteto auklėtinis – jo vardo neminėsiu, nes kalbėta privačiai – tvirtino, kad fakultetas buvo katalikiškas getas.

Katalikiškas fakultetas skatin-tų dogmatišką filosofijos dėstymą. Jame vyrautų katalikiškos filosofinės tradicijos. Aš pats, ketverius metus praleidęs skolas-tinės filosofijos globoje, tokio likimo niekam nelinkiu. Priešingai, filosofiją dėstant – kalbu apie filosofiją ne kaip apie akademinę specialybę, bet kaip apie bendrą išsilavinimo dalį – turėtų būti pabrėžiama jos istorija, ypač modernių laikų, filosofinių sistemų įvairumas, jų išvadų netikrumas. Dėstytojai turėtų šias sistemas pristatyti „iš vidaus“, su kiek galima gilesniu įsijautimu.

Dar vienas – jau paskutinis – praktiškas reikalas. Lietuvoje tiek katalikų, tiek marksistų intelektualinės tradicijos yra silpnos. Kol kas, dėl savaimės aiškių priežasčių, nėra pokario metais Lietuvoje paskelbtas nei vienas katalikiškos teologijos ar filosofijos veiklas. Panaši nesėkmė lydi ir Lietuvos marksizmo. Prieš kiek metų pradėjo reikštis daug žadantis marksistas filosofas, Jonas Repšys. Deja, jis prigrėdė Baltijos jūroje, ir kito tokio dar nesame susilaukę. Išeivija daug pasitarinėjusi, organizuodama stipendijas filosofinėms studijoms Vakaruose paremti. Ir būtų labai gražu, jeigu katalikai tokią stipendiją suorganizuotų marksistui. Jie patys stipendijoms neturi išteklų.

Priedas. Po paskaitos ir privačiai užsėmusios diskusijos padėjo kai kuriuos mano tvirtinimus paryškinti. Kilo klausimai, ar iš viso Lietuvoje išsilaikys komunistų partija? O jeigu tokios nebūtų, ar būtų prasminga marksistines studijas plėtoti?

Manau, kad prasmė pasilikti, jeigu partijos ir nebūtų, nes mums reikėtų surasti priemonių teisingai įvertinti pokario meto kultūros apraiškas. Neturint gyvos marksistinės minties, būtų sunkiau su praeitimi susidoroti. Pokario kultūros istorija taptų vien tik idejinių išdavyčių bei prisitaikymų istorija.

Kalbėdamas apie filosofijos-teologijos fakultetą, galvoju apie ateitį, o ne praeitį. Jokių būdų nenorėjau sumenkinti fakulteto pasiekimų. Žinoma, tam tikros aplinkybės gali priversti prie geto steigimo. Getas gali būti būtinybė. Tačiau tokios būtinybės šiuo metu nematau.

Fakultetas tikrai taptų getu, jeigu jame filosofijos dėstymo pagrindas būtų skolas-tinis. Studentams būtų perduodamas žodinis, iš kurio jiems nebūtų jokios intelektualinės naudos. Skolas-tinis žodinis nei padėtų studentams susikabinti su kitais, išmokysiais naujesnį filosofinių kalbų, nei padėtų suprasti ir vertinti šių dienų mokslo apraiškas. Kuri logika būtų dėstoma, ar skolas-tinė, ar modernioji, intymiai santykiaujanti su informatikos technologija? Kokia būtų skolas-tinės psichologijos vieta, kada studentai, neišmokyti statistinių metodų, negali psichologinės literatūros skaityti? O kur skolas-tinėje psichologijoje Freudas bei aplamai psichiatrijos vieta? Tokio fakulteto studentai sunkiai skaitytų net ir naujesnių laikų grožinę literatūrą.

NUORODOS

¹ Algirdas Brazauskas, „Linkėjimai prie lopšio“, *Respublika*, 1989 m. rugsėjo mėn. 16 d., p. 3.

² Charles William Eliot, *Educational Reform: Essays and Addresses* (New York: Century, 1898), pp. 7-8.

³ David Hume, „An Enquiry Concerning Human Understanding“, 1129.

⁴ Stasys Šalkauskis, *Rinktiniai raštai*, I (Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1986), p. 29.

⁵ Šalkauskis, p. 13.

⁶ Šalkauskis, p. 33.

Per Ateities studijinio savaitgalio Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje: (iš kairės) Jonas Pabedinskas, vienas iš savaitgalio organizatorių, dr. Adolfas Damušis, dr. Petras Jokubka, dr. Kazys Ambrozaitis ir Vytautas Vepėtas.

Jono Kuprio nuotrauka

Atviras žvilgsnis į pasaulį, ištikimybė tautai...

Kalbamės su rašytoju Romualdu Lankausku, Lietuvių PEN centro pirmininku

— Jūs atvažiavote į šį žemyną dalyvauti šį rudenį vykusiame Tarptautinio PEN klubo kongrese Toronte. Papasakokite, prašom, apie šio klubo veiklą Lietuvoje, jo reikšmę. Kaip sekėsi Lietuvos rašytojams jį įsteigti?

— Lietuvių PEN centro istorija kol kas neilga. Jis buvo įsteigtas mano iniciatyva šių metų vasario mėnesio 23 dieną. Tuomet dvidešimt rašytojų pareiškė norą tapti jo nariais, ko ir pakako branduoliui suformuoti. Išverčiau į lietuvių kalbą PEN klubo chartiją, ir ji buvo paskelbta *Literatūroje ir mene*. Vėliau buvau pakviestas dalyvauti 53-iam Tarptautinio PEN klubo kongrese Maastrichte, Olandijoje. Man į pagalbą čia atvyko Stasys Goštautas ir Algirdas Landsbergis. Gaila, kad trūko Tomo Venclovo, kuris, kaip ir aš, aukščiau pamintėti, yra aktyviai prisidėjęs prie mūsų PEN centro įkūrimo. Maastrichte, nors būta tam tikrų intrigu iš Maskvos atstovų pusės, mus vienbalsiai priėmė ir Tarptautinį PEN klubą.

Grįžęs namo su gera žinia, sušaukiau narių susirinkimą. Tada paruošėme pirmą pareiškimą, nukreiptą prieš cenzūrą. Tuo neapsiribojom. Rugsėjo mėnesį spaudoje pasirodė mūsų pareiškimas, smerkiantis nusikalstamą ir gėdingą Molotovo-Ribbentropo paktą. Kai Maskvos *Pavda*, pasibaigus milžiniškai demonstracijai, kuri sujungė Vilnių, Rygą ir Taliną, pagarsino grubių savo grasinimus Baltijos šalių atžvilgiu, taip pat netylėjo: me: devyni PEN centro nariai dėl to protestavo *Komjaunimo tiesoje*. Taigi tokia mūsų PEN centro veikla nuo jo atsiradimo. Ją plėsimė ir toliau, gindami rašytojų teises, žodžio ir kūrybos laisvę, vienu metu ar kitokiu būdu prisidėdami prie lietuvių rašytojų ryšių stiprinimo su užsienio rašytojais, mūsų literatūros propagavimo ir tautinių interesų gynimo. Tą funkciją vykdėme ir pastarajame Tarptautinio PEN klubo kongrese Kanadoje, į kurį atvažiavome jau kaip pilnateisiai jo nariai. Buvome du oficialūs delegatai (aš ir Ričardas Gavelis), o svečių teisėmis dalyvavo dar penki.

Kongreso tema skambėjo gana aktualiai — „Rašytojas ir valdžia“. Kada viena rašytoja iš Vokietijos Federalinės Respublikos ėmė įrodinėti, kad Baltijos kraštuose dabar pasireiškiantis kažkoks šovinizmas, Kazys Almenas (iš Washingtono) argumentuotai tai paneigė. Aš taip pat tariu žodį, išsklaidydamas šiuos melagingus ir paikus prasimanymus. Suomiu PEN centro atstovei pasiūlius, buvo priimta rezoliucija, smerkianti bet kokius bandymus trukdyti demokratijos ir kūrybinės laisvės skatinimo procesą Pabaltijyje. Tai mums itin svarbu. Tiesa, ir šį kartą neapsieita be tam tikrų susidūrimų su Maskvos delegatais, bet rezoliucija paskui buvo vienbalsiai priimta. Kongreso darbe dalyvavo ir literatūros kritikė iš New Yorko Alina Staknienė, kadangi mūsų PEN centrai priklauso lietuvių literatai, gyvenantys tiek tėvynėje, tiek toli nuo jos. Šiuo metu lietuvių PEN centrai iš viso priklauso daugiau kaip 30 narių. Tas skaičius vis pasipildo.

— Jūs daug po pasaulį kelicvės žmogus. Kokia būtų šių kelionių reikšmė Jūsų kūrybai?

— Pasidairyti po margą ir platų pasaulį svajojau nuo pat vaikystės — mat buvau prisiskaitęs kelionių knygų ir visada jas mėgau. Gal šį troškimą nulėmė ir tas faktas, kad esu gimęs Klaipėdoje, prie Baltijos jūros, o jūra dažnai vilioja pažinti anapus jos esančius kraštus. Užtat ir verčiau į juos, negailėdamas nei pinigų, nei sunkiausių pastangų,

Romualdas Lankauskas

Arnoldo Baryso nuotrauka

įveikdamas įvairias užvaras. Rūpėjo savo akimis pamatyti tai, kas slėpėsi už geležinės uždangos. Ir tos kelionės davė konkrečios naudos: praturtino mane nauju patyrimu ir žiniomis, atvėrė dar neregėtus kultūrinius akiračius. Visa tai, be abejo, labai teigiamai stimuliuo mano kūrybą ir suteikė jai gaivių impulsų. Nesuprantu žmonių, pasitenkinančių vien savo kienu ir nenorintų pažinti kitų kraštų. Juk tada neįmanoma išvengti nyklaus provincializmo ir mąstymo ribotumo. Džiaugiuosi, kad pagaliau galėjau atvykti į Kanadą ir Ameriką, kur išvydau tiek įdomiausių dalykų, susitikau su iškiliais mūsų tautiečiais, rašytojais ir dailininkais, užtat esu kelione labai patenkintas. Gaila, bet dėl plonos piniginės nepavyko pasiekti Čikagos. Kasmet, ruošiant Santaros-Sviesos suvažiavimus, čia kviečiami literatai iš Lietuvos. Aš niekad nebuvau pakviestas. Turbūt mano kandidatūra netinkama... Be abejo, nė neketinu jos siūlyti. Esu radikalus, taigi dažnai ir nepatogus...

Tarp kitko, Amerikoje išleistoje *Lietuvių enciklopedijoje* radau parašytą, kad mano kūryboje neva pastebimas polinkis į kosmopolitizmą. Tai gryniausios nesąmonės. Norėjosi sunderinti europietiška mentalitetą, atvirą žvilgsnį į pasaulį, į bendrą žmogishą kultūrą su ištikimybė savo tautai ir tradicinėmis jos vertybėmis. Jokio prieštaravimo tarp nepastebiu. Jo ir neturėtų būti.

— Esate pirmasis Ernest Hemingway grožinės prozos vertėjas lietuvių kalba. Ar šis vertimo darbas kaip nors paveikė Jūsų paties kūrybą?

— Ernest Hemingway kūrybą verčiau dėl dviejų priežasčių: todėl, kad ją žavėjau ir todėl, kad buvau bėdos prispirtas. 1962-1963 metais valdžia mane smarkiai puolė už romanus *Vidury didelio lauko* ir *Tiltas į jūrą*. Dursys į literatūrą kuriam laikui užsitrenkė, todėl likau be duonos. Reikėjo ją kaip nors užsidirbti. Tačiau tai buvo tik skurdus pavertimas nes mokoje prastai. Žinoma, rūpėjo pačiam rašyti ir tapyti, nežinūrint to, kad novelės vis atmesdavo, o mano tapybos ir parodų sales nei tuomet, nei vėliau neįsileisdavo. Nebuvau konformistas, nepakenčiau socialistinio realizmo, vadinas, nieko

geresnio tikėtis ir negalėjau... Jaunystėje Hemingway kūryba man padarė šiek tiek tokios įtakos, bet kritika ją labai išpūtė ir įkyriai, sakyčiau, papūgiškai kartojė tai pačią seniai nusibodusią giesmelę.

— Visi žinome, kad Lietuvoje rašytojų kūryba ilgą laiką buvo stipriai ribojama cenzūros. Ar cenzūros galia ir veikimo formos dabar yra kiek nors pasikeitusios? Jei taip, kokiais atžvilgiais? Ar pats esate turėjęs konfliktų su cenzūra?

— Cenzūra nuolat trukdė normaliai dirbti ir gyventi, žalojo kūrybą, varžė kūrybinę laisvę. Tai be galo šlykšti pabaissa! Ačiū Dievui, jos dantys jau atšipo ir išklibo. Dabar ir aš, ir mano kolegų lengviau atsikvėpė, bet kaip sunku buvo laukti šitos permainos, kiek metų tas laukimas truko, kiek jėgų, sveikatos ir energijos išleikta, besigurmant su cenzūra! Ankščiau tikrai nebūtų galėjęs išeiti mano romanas *Užkeiktas miestas*. Esu dėkingas

Draugo kultūriniam priedui už straipsnį apie jį (žr. Petras Melnikas, „Totalitarinio miesto miglose“, 1989 m. vasario mėn. 4 d.). Na, o *Akiračiai* išidėjo tendencingą ir priekabią J. Aleksandravičiaus slapyvardžiu prisidengusio V. A. Jonyno recenziją. Po ją, ko gero, ir Algimantas Bučys pasirašytų. Tas pats Algimantas Bučys, kuris su Maskvos palaiminimu kelis dešimtmečius buvo vienas iš mūsų literatūros ideologinių prievaizdų, o dabar, kerštaudamas man už straipsnį su kritiškais pastabomis jo adresu, neseniai nėrėsi iš kailio *Literatūroje ir mene*, kad tik kuo bjauriau pavaizduotų mano kūrybinę biografiją, jos pradžia, kai man buvo 17-18 metų. Tikslas aiškus — įteigti, kad visi susitepe, nes tada juk pats padoriau atrodys... Tulžingai šio demagogijos korifejaus akcijai prireikė net pirmųjų plunksnos bandymų, paskelbtų žiauriausios totalitarinės spaudūros sąlygomis, kada aš jokių atvejų nesilovinu tiironijos, o tik stengiausi išlikti galutinai nesudorotas kaip „liaudies priešo“ sūnus ir pamažu žengti į literatūrą. Puikiai žinau: nors ne visi, bet daugeliu atžvilgių tie mano rašiniai buvo tikras šlamštas, todėl niekad jų į jokią knygą nedėjau. Ir labai klysta žmogus, kuris mano, kad, kratydamas šiukšles kitam ant galvos, pats taps žymiai baltesniu...

— Jūs esate žinomas ne vien kaip grožinės prozos kūrėjas, bet ir kaip tapytojas. Koks būtų ryšys tarp Jūsų tapybos ir literatūrinės kūrybos?

— Jūsų minimas ryšys, matyt, neryškus, kadangi savo tapyboje vengiu bet kokio literatūriškumo. Nuo to laiko, kai 1961 metais pradėjau tapyti, iš karto pasukau į abstrakcionizmą ir buvau pirmasis tos krypties atstovas Lietuvoje. Be abejo, yra tokių elementų, kurie suartina mano prozą su tapyba: tai ta pati pasaulėjauta, panaši nuotaika ir ritmika, panašūs koloritas, įvairiausi išgyvenimai, perteikti plunksna arba teptuku. Žodžio menas savo priemonėmis skiriasi nuo spalvų ir formų meno, bet iš tikrųjų ir viename, ir kitame atsiskleidžia tie patys mūsų būties aspektai.

1989 m. spalio mėn. 28 d.
New Yorkas

Roberto Mockaus koncertas Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

PETRAS AGLINSKAS

Robertas Mockus — pianistas
1989 m. rugsėjo mėn. 17 d. 3 val. p.p.
Balzeko Lietuvių kultūros muziejus
6500 South Pulaski Road, Chicago, Illinois

Programa
Adagio in b minor, K.540 W.A. Mozart
Sonata in a minor, K.310 W.A. Mozart
Allegro maestoso
Andante cantabile con espressione
Presto
Nocturn Balys Dvarionas
Ballad, Op. 30 Stasys Vainiūnas
Variations on a Theme of Corelli, Op. 42 Sergei Rachmaninov

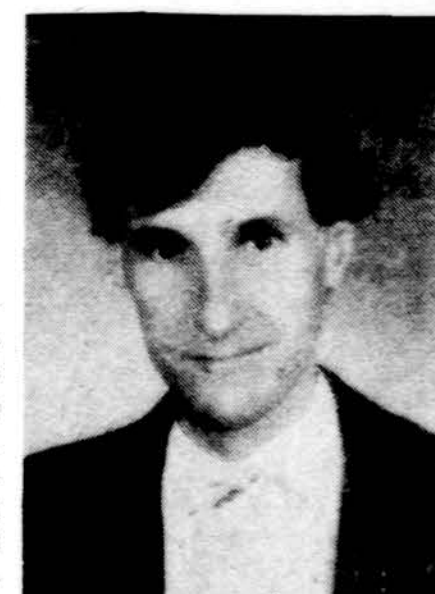
Rugsėjo 17 dieną, sekmadienį, Balzeko Lietuvių kultūros muziejus pradėjo savo meninių programų sezoną su pianisto Roberto Mockaus koncertu. Po šilto ir energingo meninių programų vadovės Nijolės Martinaitės įvado, solistas Robertas Mockus pasirodė scenoje. Jau iš pirmųjų Mockaus *Adagio* frazių buvo aišku, kad klausytojai galės laukti išimtinės muzikinės popietės. Mockaus šio kūrinio atlikimas pilna to žodžio prasme buvo

„klasiškas“. Atsisakius visu paviršutiniškų pretenzijų ir emocinio bangavimo, muzikinių elementų aiški hierarchija buvo meistriškai pateikta. Nors terasines dinamikos efektas buvo perdėtas fortissimo sekcijose, dėka muziejau išsigtų naujo Baldwin fortepijono gryo galimumo, tai buvo reikalinga išlaikyti kompozicijos balansą. Kadangi Mozartas įsivaizdavo savo kūrinius atliekamus mažesniu ir švelnesniu instrumentu,

pilnesnės pianissimo sekcijos reikalavo garsesnių fortissimo sekcijų. Mockus atsivėrė su gilesne išraiška minor sekcijoj. Apskritai jis išlaikė pusiausvyrą tarp dešinės rankos dainuojančios melodijos ir motorinio akompanimento per visą kūrinių.

Dalis aiškumo pirmajame kūriny buvo prarasta sonatos Allegro veiksmo. Solistas turėjo kliūti B sekcijoj, net kai jos tema grįžo minore per rekapituliaciją. Šešiolikinių atlikimas buvo kartais netikslus, ir grandioziniai kairės rankos gestai kartais visai nustelbdavo dešiniąją ranką. Andante veiksmo išraiškos platumas davė solistui progos atgauti koncentraciją. Jis atliko puikiai su tikslingumu trapią melodiją ir šiltą akompanimentą žemoje oktavoje. Jo tikras apipavidalinimas stacatto ir legato pasireiškė labai neįtempta interpretacija. Šis veiksmas pasibaigė su pianissimo, kuris klausytojų širdis sujaudino. Presto veiksmui, su jo įvykių eigos pasikartojimais, buvo puikiai pritaikyta Mockaus terasines dinamikos kontrolė. Jis atliko B sekciją su giliu įsijautimu, kas sudarė puikų kontrastą energingo veržlumo dramatinei pabaigai.

Mockus sąmoningai nusprendė

Robertas Mockus

prieiti prie Dvariono Noktiurno su dramatišku elegantiškumu, užuot nuslydęs į sentimentalumą. Jo interpretacija įžanginės medžiagos ryškiai pasireiškė antrajame liaudies motyve, kurį jis atliko su melodingai žaviu kuklumu šioje miniatiūrinėje kompozicijoje.

Silpniausia išpūdį man padarė Vainiūno Baladė, ekstravagan-tiškas kūriny, kuriame užsimota daug pasakyti per labai trumpą laiką. Čia kiekviena sekcija sudarė išpūdį nepilnai išvystytos idėjos, perkrautos gigantiškais gestais, kurie nesudarė darnumo.

Reikia vertinti solistą, kad jis šį kūrinių atliko įtikinamai, su didele techniška patirtimi. Mockaus atlikimas buvo ypač efektingas jautriuosie priesingų judėjimų pasažuose. Reikia tik pasiklausyti kompozitoriaus Carl Ruggles kūrinių fortepijonui (pvz., *Evocation*), kad būtų pajautos Vainiūno praleistos progos šio stiliaus pilnutiniam išvystymui.

Rachmaninovo Variacijose Mockui pavyko išvystyti individualų charakterį kiekvienos variacijos stiliaus apraiškoje. Įžanginės tematikos efektingu atlikimu vykusiai išryškėjo grandiozinė mosto apraiška. Mockaus skambinta „ispaniška“ variacija pasižymėjo svajingu jausmingumu, kurį jis vykusiai išreiškė muzikaliniais gestais. Jo fonas žemosios oktavoje buvo ryškus ir ekspresyvus.

Po širdingų publikos aplo-dismentų solistas buvo iškviestas vėl į sceną. Šį kartą jis atliko elegantišką Maurice Ravel kūrinių *Pavane pour une Infante defunte*. Tikrai tankiajai šios puikios muzikinės popietės užsklandai. Po koncerto klausytojai, pavaišinti gurgšnių vyno ir užkandžiais, turėjo progos pabendrauti su solistu ir rengėjais.

Edite Nazaraite

EUROPIETIŠKOS REMINISCENCIJOS SU AMERIKIETIŠKOMIS PRIEMAIŠOMIS

Lauko kavinėje —
Tik riestakojai stalai ir krėslos boluoja:
Žmonės, tykia geriantys žalganą vyną,
Niūrūs ir tamsūs
Kaip pūgoje polikti
Automobiliai — stačiai vidury greitkelio
Ar ties sankryžom, pamenu.

Tykiai geriantys vyną
Seniai jau mirę,
Tik muzika, išsprūdusi
Iš pokarinės armonikos,
Klaidžioja po parką
Tarsi dvasia be vietos.
Šiame istorinės atminties
Žaidime nebedalyvauju.
Liepsnos, šaltis ar skausmas
Nudegina — nebesuprantu:
Visa keistai sumišę, perkošta, susitrynę.

Išsinuomotuose namuose jauku, šilta.
Japonišku televizoriumi
Skrenda rojalis su gipsiniu mėnuliu:
Siūlomi amerikietiški sumuštiniai
su mėsa —

Neataušę jie skanūs,
Tačiau kaip netinka prie jų
Žalžganas europietiškas vynas,
Kurio nebegeiriu kartu
Su numirėliais parko kavinėje.
Poezijos nemiga ir toliau kankina.
Nuo poezijos nėra nei vaistų,
Nei miego, nei kelio atgal —
Visą laiką eini lyg į susinaikinimą...

Nūnai mūsų gatvėse
Nuožmūs speigai,
Sniegai užvertę stogus,
Alėjomis zuja alkani vilkai
Ir nebesurenka šalikėse tįsančių
Suažinėtų zuikių.

Beveik kaip grobuonis —
Iš pasaulį — atidarau šaldytuvą,
Ir jo vidinė šviesa su linksmom
Produktų spalvom
Primena kažkokį klegantį parką,
Berods, Krokuvoje:
Ant senovinio grindinio
Juodas stiroenas stovėjo,
Perpus kurį perkirto
Nulūžęs galingas medis.
Panerių proskynose surinktos
žibuoklės

Editos Nazaraitytės sukurta viršelis ir aplankas jos naujausiam poezijos rinkiniui *Mechaninė mūza*, kuris išėjo prieš dvi savaites. Eilėraščių, poetės sukurtų tarp 1985 ir 1988 metų, rinkinį išleido Ateities literatūros fondas (Chicago, 1989), Literatūros serijoje Nr. 39. Rinkinyje turi 76 puslapius ir yra iliustruotas pačios autorės meno darbais. Ateities literatūros fondas 1985 metais išleido ir pirmąjį Editos Nazaraitytės poezijos rinkinį *Medaus ir kraujo lašai*. Šiame *Draugo* kultūrinio priedo numeryje spausdinamas Editos Nazaraitytės eilėraščių ciklas priklauso jau visiškai naujai poetės kūrybai, po *Mechaninės mūzos* išleidimo.

Degino mėlyna liepsna,
Ir mes modavome nuvažiuojantiems
traukiniams...

Čia nėra žibuoklių, karvelių,
Vaiduoklišku gipso skulptūrų
Rūškanuose parkuose
Su kavinėmis po atviru dangumi.
Čia numirėliai negeria žalganą vyną,
Ir mano dūkt, vos įkopusi
Į trečiąjį vyšnių (kurių čia irgi nėra) žydėjimą,
Skardžiai juokiasi — jai nė motais
Europietiškas skepsis.
Kaip ir jos vystyklai —
Ji greit juos išaugo.

1989 žiema
Edmonton

Jungiamo rankas ne tik Baltijos kelyje, bet ir per Atlantą

DALIA KUČENIENĖ

(Tęsinys iš
praėjusio šeštadienio)

Teko susitikti su „Vyturio“ leidyklos direktorium Juozu Vaitkum ir vyriausiu redaktorium Liudu Piliu. Džiaugiamės, kad Aldonos Žemaitės redaguota knyga *Amžino išalo žemėje* JAV LB Kultūros tarybos ir „Vyturio“ iniciatyva pasiekė Amerikos krantus. Vyksta sėkmingas jos platinimas. Šią Sibiro tremtinių atsiminimų knygą sumanė, parengė ir išleido „Vyturis“. Tai pirmoji tokio pobūdžio knyga, išleista Lietuvoje. Siekdamas panaikinti istorijos padarytą kultūrai skriaudą, Lietuvos leidyklos į savo planus jau įtraukė geriausias kai kurių išeivijos rašytojų kūrinius, pvz., „Vyturio“ leidykla jau išleido Antano Vaičiuliaičio *Pasakas* (60,000 egz.), Vytės Nemunėlio *Mėšiuokla Rudnosiuką* (100,000 egz.), numato išleisti antologiją *Zemė, Pulgio Andriūšio, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno* kūrybos knygas.

„Vyturis“ yra taip pat sumanęs išleisti fotografo Zino Kazėno spalvotų nuotraukų albumą apie Lietuvos prisikėlimą vienerius metus — nuo 1988 metų birželio iki 1989 metų birželio. Vaitkus įsitikinęs, kad gražiai išspausdintas albumas būtų tikras šių dienų liudininkas ir vaizdinis memorialas. Pasak rašytojo Kazio Sajos, „giedodami Himną, siūlome vieni kitiems semtis stiprybės iš praeities — būsimoji knyga labai graži, įtikinamai rodo, kiek daug mes galim pasisemti iš dabarties, iš pernyktės ir šiemetinės Lietuvos darbų ir žygių“. Leidykla kreipiasi ir prašo visus paremti šį sumanymą. Mecenatams albumas būtų išsiųstas nemokamai. Planuojamas tiražas — 50-60,000 egzempliorių. Gautas pelnas būtų panaudotas labdaros darbams. Prenumeratos kaina — 25 doleriai.

Kultūros taryba planuoja su-ruošti Amerikos leidyklų knygų parodą Lietuvoje. O Lietuvos leidyklos atsistų tokią savo parodą ir Ameriką, kur ji būtų eksponuojama Illinois universiteto Chicagoje patalpose. Knygos liktų lituanistikos katedros bibliotekai. Su Liudu Piliu buvome nuėję į respublikinę Mažvydo biblioteką apžiūrėti tuo metu iš Amerikos atvežtą knygų vaikams parodą.

Ja rūpinosi JAV ambasada, koordinavo amerikietė Susan Robinson. Kadangi gyvenome su Susan tame pačiame viešbutyje, teko išsikalbėti, ar JAV ambasada prisidėtų prie globojimo mūsų planuojamos parodos, tai yra Amerikos lietuvių leidyklų. Vaikams skirtų knygų paroda buvo pavyzdinčiai sukurta su amerikietišku planingumu. Atsi-vežė savo stovus, savo plakatus, savo brošiūras anglų ir lietuvių kalbomis. Vaikams buvo didelis džiaugsmas gauti didžiulį plakatą su spalvotu Mickey Mouse, beskaitantį knygas. Parodos motto buvo: „Give us books, give us wings.“ Baltame fone iš sparnuotos knygos kyla raudoni ir mėlyni paukščiai.

Sutarėme su „Vyturio“ redaktorium Piliu suruošti toje pačioje salėje išeivijos knygų parodą Kultūros kongreso metu, 1990 m. gegužės 19 ir 20 dienomis. Kartu būtų išeivijos dailės paroda ir kamerinis koncertas.

Lietuvos moterys yra atkūrusios, pagal Nepriklausomybės laikų modelį, Lietuvos moterų sąjungą. Spalio 11 dieną teko dalyvauti jų suvažiavime, kuris įvyko Rašytojų sąjungos rūmuose. Moterų sąjunga vadovauja rašytoja Vidmantė Jasukaitytė, vicepirmininkė N. Mačienė,

Ant Palangos tiltas: Marija Lisinskiene, dailininkė Magdalena Birutė Stankūniene, Dalia Kučienienė ir Silvija Kučienaitė-Foti.

Skulptūrų parke, Klaipėdoje, prie skulptūros „Banga“: (iš kairės) Silvija Kučienaitė-Foti, Lietuvos valstybinio muziejaus direktorius Romualdas Budrys, Dalia Kučienienė ir Marija Lisinskiene.

sekretorė Gražina Smilgienė ir Rūta Gajauskaitė. Korpusą sudaro penkiasdešimt atstovų iš visos Lietuvos. Ruošiamasi pradėti leisti naują mėnesinį žurnalą *Moterys ir pasaulis*. Tik šiomis dienomis gautas įregistruotos sąjungos statusas. Teko joms papasakoti apie Amerikos moterų organizacijas, jų veiklą, užduotis bei siekimus. Kadangi sąjunga dar neturi nei savo vėliavos, nei savo ženklų, nei savo emblemos, buvo tartasi, kokia heraldika jai tiktų: ar Gedimino stulpai, ar Vytis? Fasiūliai moterims pasirinkti Laisvės statulos Kaune simbolika. Vienbalsiai pasiūlymas buvo priimtas. Susirinkusios delegatės suteikė man didelę garbę, pakeldamos į jų garbes narses.

„Varpo“ vyrų choras, kurį esame pasikvietę dalyvauti JAV ir Kanados Dainų šventėje, labai laukia šios išvykos. I New Yorką jie atvyks 1990 m. birželio 6 dieną ir pabus iki liepos 3 dienos. Vyrų choras susirinko spalio 14 dieną padainuoti, pasveikinti su geležimi, šampanu ir savo nepamirštamomis dainomis. Dainų šventės komitetas, kurio pirmininkas yra Vaclovas Momkus, jau planuoja jiems maršrutą. Chicagoje jų individualūs koncertai įvyks pirmadienį, 1990 m. liepos 2 dieną. Jie sutinka dainuoti ir įvairiose kolonijose, atlikti ne tik koncertus, bet ir bažnyčiose specialias vyrų chorui kompozitoriaus Ebben parašytas mišias. Teko susitikti su choro pirmininku B. Rėza ir aptarti išvykos programą. Pirmininkas, dirigentai bei choristai jau dabar stengiasi, kad koncertai užjūryje praskambėtų kaip aukšto lygio.

Lietuvoje Dainų ir šokių šventė vyks keturias dienas: pirmiausia bus etnografinė diena, antra diena programa vyks Kalnu parke, prie Trijų kryžių, trečia diena šokiai vyks stadione, o ketvirtą dieną prasidės iškilmės su eiseną per Vilniaus miestą, žygiuojant apie 30,000 miniai, eis chorai su savo vėliavomis, vainikais, ženklais. Programa bus kartojama kelis kartus, nes vienu metu publika nesutilptų. Teko

apkalbėti daug detalių su šventės pirmininku Mikutavičium. Šventėje žada dalyvauti ir šeši vienetai iš užsienio. Tikimasi, kad mūsų vienetai išvyks tik po Amerikos ir Kanados Dainų šventės Chicagoje. Nutarėm, kad pakaks laiko, jei jie pakels sparnus jau pirmadienį ar antradienį po šventės, kaip ir „Varpo“ vyrų choras.

Algirdas Kaušpėdas, „Anties“ ansamblio vadovas, labai norėtų, kad ta proga ir jie galėtų atvykti ir kartu su Amerikos roko grupėmis suruošti roko koncertą jaunimui, vakarą ar du prieš šventę.

Ansamblys „Lietuva“ pašoko „Lietuvos“ viešbučio gyventojams, ir čia įvairių tautybių turistai išreiškė nepaprastą pasitenkinimą profesionaliu ansamblio pasirodymu. Ansamblio direktorius Petras Telyčėnas sudarė progą su ansambliu dar pabendrauti ir man, ir viešiniam Clevelando vyrų orkestrui, padainuoti, suartėti, pasikeisti dovanomis, gelėmis. Ansamblio pakvietimas Amerikon koncertuoti didžiojoje JAV salėje yra pramatomas 1991 metų rudenį — GT International bendrovės iniciatyva.

Buvau susitikusi su *Pergalės* redaktoriais — rašytojais Juozu Apučiu ir Liudviku Gadeikiu, kurie įeina į Sąjūdžio komisiją stalinizmo nusikaltimams tirti. Jie kreipėsi į Lietuvos žmones, numesti praeities baimę ir konkrečiai įvardinti, kokias žaizdas ir netektį paliko anie baisieji laikai. Pasakojo, kad žmonės atsiliepi ir raginimą. Komisija yra sukaupusi daugybę atsiminimų, dešimtis tūkstančių laišku, dokumentų, ikonografijos. Siekama suaktyvinti ir susisteminti tremties dokumentų leidybą. Sąjūdžio komisija stalinizmo nusikaltimams tirti kartu su *Pergalės* žurnalo redakcija nutarė leisti *Pergalės* bibliotekėlę, pavadintą „Tremties archyvas“. Redakcinė kolegija, kurią sudaro Juozas Aputis, Liudvikas Gadeikis, Mečys Laurinkus, Marcelijus Martinaitis, Antanas Rybelis ir Antanas Tyla, pasitarė su Kultūros fondo pirmininku prof. Česlovu Kudaba, kreipiasi į visus pasaulio lietuvius, prašydami paremti šį sumanymą materialiai.

Parvežiau pasikalbėjimus — inter-

view su Aldona Žemaityte, *Amžino išalo žemėje* redaktore, su rašytoja Bite Vilimaite, ir Vidmantės Jasukaitytės pasakymus apie Gedimino Orvido kryžiaus kelius, steigiant akmeninį muziejų. Tikiuosi, kad šie tekstai galės pasirodyti vėliau *Draugo* kultūriniam priede.

Su įvairiomis žurnalistėmis buvo šeši pokalbiai: su Aldona Žemaityte buvo įdėtas *Respublikoje*, su Ramute Vaitiekūnaite *Kauno tiesoje*, su Dalia Žilaityte *Atgimime*, su Bite Vilimaite *Caritas*, su Danute Gerlikiene *Vagoje* ir su Julija Mušinskine *Gimtajame krašte*. Dar radio pokalbiai: per Kompozitorių sąjungos radijo valandėlį ir per Vilniaus radiją. Televizijos ekrane kalbėjau „Panoramoje“, „Muzikos rudens“ Druskininkuose proga, o lapkričio 3 dienos laidoje buvo numatytas ilgas pašnekesys apie išeivijos kultūrą

ir Lietuvos Kultūros kongreso planus. Pašnekesį vedė Nijolė Baužaitė, o programos pravedėjas — kompozitorius G. Kuprevičius. Muzikiniame Kauno teatre mačiau Offenbacho „Gražiąją Elėną“, visais atžvilgiais labai originaliai režisuotą operetę. Teko būti nuostabaus subtilumo spektaklyje „Yra šalis“, kuriame dainavo Veronika Povilionienė ir rečitavo aktorius Venclova. Įspūdių sunku nusakyti — gal tai buvo miniatiūrinės mišios ar išpažintys. Sukurtoji nuotaika buvo itin emocinga, ypač kai visi žiūrovai jungėsi liaudies dainose. Išraudotos godos — tarsi atgimstančios Lietuvos vienybės katarsis, būdingas šio laikotarpio išgyvenimas. Matyti, kad mums reikia ne tik išsišnekti, geriau vienoms kitiems pažinti, bet ir kartu išsiverti, išsidaunuoti... Reikia, kad ir dvasingumo kelyje susijungtumėm taip, kaip jungėmės rankomis Baltijos kelyje. Tame pačiame teatre mačiau „Strazdas žalias paukštis“ (Kutavičiaus muzika, Gedos žodžiai), klausiausi be žado, džiaugdamasi, kad turime tokių aktorių, tokių režisierių kaip Vaitūk ir tokių spektaklių, kurių būtų galima parodyti visose pasaulio scenose. Kaune dalyvavau „Grok, Jurgeli“ folkloro šventėje.

Vilniuje mačiau operas *Traviatą*, *Normą*, *Fidelio* ir baletą „Les Sylphides“. Nuostabu, kad mažoje šalyje yra turtų, apie kuriuos laisvasis pasaulis dar nežino... Baroko bažnytelėje išklausiau kamerinio baroko koncertą, kurį su giliu įsijautimu atliko virtuozas smuikininkas R. Katilius ir vargonininkas G. Kviklys; turbūt ir pats Bachas šypsotųsi tą naktį. Sporto rūmuose įvyko Filharmonijos sezono atidarymas, kuriam dirigavo J. Domarkas, buvo atlikti Bernsteinio „West Side Story“ ir Weberio „Requiem“. Šiuo metu Filharmonija kenčia, neturėdama savųjų rūmų, kurie dar vis restauruojami. Aplankiau įvairių menininkų studijas bei meno ir dailės muziejus: Kaune Čiurlionio, Žilinsko ir vėlinių muziejų. Lankiau katedras ir bažnyčias: Klaipėdoje, Palangoje, Šiauliuose, Vilniuje. Muziejų ir bažnyčių tūruose lydėjo pats muziejų direktorius R. Budrys, aptardamas ne tik paveikslus, bet aprododamas ir pagrindžius, pradedant nuo Perkūno šventyklos, ant kurios stiebiasi Vilniaus Katedra, iki ateityje daug žadančių naujų

muziejų interjerų, kurie greit iškilis, restauruoti iš griuvėsių, saugodami ateinančioms kartoms sukauptus mūsų dailės lobius.

Kadangi vienas iš kelionės tikslų buvo peržiūrėti medžiagą apie Juliją Beniševičiūtę-Žymantienę Žemaitę, rytus praleisdavau bibliotekose, archyvuose, knygynuose.

Asmeniškai pažintis su įvairiausių institucijų vedėjais, apie kurias ir kuriuos net nežinojau, palengvins ateities kultūrinius darbus. Yra daug galimybių išeivijos veikėjams, kultūrininkams būti iškviestiems atlikti didelių darbų, kaip, pvz., siūlė Klaipėdos burmistras; konkrečiai, kad susidomėję, skulptoriai atvyktų su savo planais. Jų skulptūros iš granito būtų specialios igyvendintos ir pastatytos Klaipėdos skulptūrų parke. Reikia žmonių, kurie padėtų reabilitacijos darbe su vaikais, reikia įvairių sričių žinovų ir aplamai veik visi ansambliai norėtų susigiminiuoti su išeivijos ansambliais ar vienetais, kaip jau yra padariusi Chicago Dainava ir Alytaus Dainava — toks rankų per Atlantą ištiesimas būtų abiem pusėm visapusiškai naudingas. Kultūros darbuotojų rūmai, o tokių Lietuvoje yra apie 1,300, knibždėte knibžda ansambliais, teatro vienetais, kaip jau yra padariusi Chicago Dainava ir Alytaus Dainava — toks rankų per Atlantą ištiesimas būtų abiem pusėm visapusiškai naudingas. Kultūros darbuotojų rūmai, o tokių Lietuvoje yra apie 1,300, knibždėte knibžda ansambliais, teatro vienetais, etnografiniais ansambliais. Respublikinio kultūros darbuotojų tobulinimosi instituto direktorius K. Antanaitis minėjo, kad mielai priimtų ir apgyvendintų tuos, kurie norėtų pasitobulinti bet kokiame meno srityje, pasamndant jiems į talką net specialistus.

Kitais metais, Dainų šventės metu, Tarptautinis teatro festivalis Chicagoje yra pasikvietęs Vilniaus teatro aktorius su „Karaliaus Lyro“ pastatymu. JAV LB Kultūros taryba prieš pusmetį ėmėsi iniciatyvos šį projektą įtaigauti. Nuvykę su Arūnu Čiuberkiu ir Stasiu Baru, festivalio vadovybei pradžioje, kad pripildysime Blackstone teatro salę. Džiugu, kad teatro direktoriai planus jau konkretizavo. Spektakliai vyks Blackstone teatro patalpose savaitę prieš Dainų šventę. Iš anksto skatiname atvykstančius užsisakyti bilietus į Dainų šventę bei „Karaliaus Lyro“ spektaklius. Prisimename, kokios reklamos šis kolektyvas susilaukė amerikiečių spaudoje su „Dėde Vania“ ir „Pirosmi, Pirosmi“. Tai sunkiai nuperrama reklama, keliant Lietuvos vardą užsienyje.

Nepamirštant savos kultūrinės veiklos savose miestuose, savose apylinkėse, be kurios išeivijos kultūrinis gyvenimas nebūtų išsilaikęs ir be kurios nepajęgtum dabar padėti ir Lietuvos kultūriniam atgimimui, vis dėlto pribrendo laikas mums imtis iniciatyvos kelti lietuvių profesionalų menininkų vardą laisvojo pasaulio kultūrinėje rinkoje. JAV LB Kultūros taryba kaip ir praityje, taip ir ateityje žada visokeriopai remti išeivijos kultūrinius renginius. Skatiname privacios iniciatyvos kultūrinius mainus su Lietuva, drauge prašydami, kad išeivijos lietuviškoji visuomenė remtų mus moraliai ir finansiškai, keliant Lietuvos kultūrinį prestižą mūsų svetingoje žemėje, Amerikoje.

ATTAISYMAI

Vytauto Skuodžio straipsnyje „Sovietų Sąjungos imperijos nacionalinės politikos krizė: Tarptautinis simpoziumas Romoje — Tautos Sovietų Sąjungoje“ buvo paliktos dvi techninės klaidos: spalio 28 dienos laidoje straipsnio pavadinime turėjo būti žodis „nacionalinės“ (ne „nacionalistinės“); šio straipsnio tęsinyje, lapkričio 4 dienos laidoje, 4-ame puslapyje trečiosios skilties pirmasis sakiny turėjo būti: „Jis (senatorius Grazius) buvo nuomonės, jog turime tikėti Gorbaciovu ir yra reikalinga jam padėti.“

Dainos Karužaitės straipsnyje „Įspūdių iš Artfoms parodos“, lapkričio 4 dienos laidoje, buvo padaryta redakcinė klaida: 4-ame puslapyje, antroje skiltyje turėjo būti „Romualdas Savickas“ (ne „Romualdas Savickas“). Abu autorius atsiprašome.

Dalia Eidukaitė-Fanelli

Dalios Eidukaitės-Fanelli koncertas

Balzeko Lietuvių kultūros muziejus Chicagoje rengia Dalios Eidukaitės-Fanelli koncertą lapkričio 19 dieną, sekmadienį, 3 val. p.p. Programa susideda iš italų, vokiečių, prancūzų ir lietuvių kompozitorių dainų ir kelių Puccini bei Gounod arijų. Jai akompanuos Chicagoje žinomas muzikas George Radosavljevic.

Dalia Eidukaitė, lyrinis sopranas, užaugo ir mokėsi Chicagoje. Balso pamokas pradėjo lankyti pas muzikę seserį M. Bernardą, CSC, dar būdama gimnazistė. Bakalauro laipsnį ji gavo iš American Conservatory of Music, kur studijavo balsą. Šiuo metu Dalia privačiai gilina dainavimo meną ir dirba su Giulio Favario, Chicago Lyric operos dirigento padėjėju.

Dalia yra dainavusi Chicagoje Lietuvių operos chore bei kaip solistė, Vytų chore, The Harvard Early Music ir kituose muzikiniuose ansambliuose. Be to, yra giedojuši solo įvairiose bažnyčiose, kaip, pavyzdžiui, Carter Westminster Church of Skokie, kurioje atliko solo partijas J.S. Bacho ir G.F. Handelio kantatose.

Šis Dalios Eidukaitės-Fanelli koncertas yra vienas iš serijos, kuri buvo pradėta Balzeco Lietuvių kultūros muziejuje praėjusiais metais. Koncertų tikslas — jaukioje atmosferoje duoti progą jauniems menininkams kurti muziką, profesiskai augti ir klestėti. O mums, šių koncertų lankytojams — paskatinti išeivijoje gimusius menininkus toliau dirbti jų sunkioje (bent šiame krašte) pasirinktoje profesijoje.

Mums turėtų būti tikrai malonu stebėti ir sekti jų muzikinį brendimą, nes tai mūsų išeivijos menininkai-intelektualai. Jų kūryboje atsispindime ir mes — mūsų kultūra egzileje, mūsų gėrio ir blogio principai, mūsų džiaugsmas, viltys ir nusivylimai. Per šias sekmadienio popietes mūsų menininkai atsuka veidrodį ir į mus, kad giliau pažintumėm patys save.

Nijolė Martinaitytė

Vakaronė, skirta Kauno universitetui

Vytauto Didžiojo universiteto Kaune atsikūrimo klausimais Chicago ateitininkai sendraugiai ruošia vakaronę ateinančių penktadienį, lapkričio 17 dieną, 7:30 val. vak. Jaunimo centro kavinėje. Programoje kalbės: dr. Adolfas Damušis ir Vytauto Didžiojo universiteto tarybos nariai Valdas Adamkus, profesoriai dr. Dalia Katiliūtė-Boydston ir dr. Bronius Vaškeles. Visi yra dalyvavę praėjusį pavasarį Kaune vykusioje konferencijoje, atsteigiant Vytauto Didžiojo universitetą ir svarstant jam ateities gaires. Į šią vakaronę atsilankiusiems tai bus proga daugiau sužinoti apie šią ateities Lietuvos švietimui ir aplamai jos kultūrai itin svarbų projektą bei kelti ryšium su juo rūpinus klausimus.

Dalis „Lietuvos“ ansamblio narių su vadovu Petru Telyčėnu (pirmas iš kairės, antroje eilėje) ir viešnia iš JAV Dalia Kučienienė, JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė (trečia iš kairės antroje eilėje).